

ועי' משנ"ב ס"ק מ), ואפילו כבר הבינו שהם עושים כעת מחיצה (ריטב"א), ובלבד שעדיין לא זוו ממקומם (שלחן עצי שטים סי' ד' הוצאה אות ט סק"ט), ודלא כמאמ"ר סק"ה דכתב דהריטב"א פליג אלדעיל, וכ"מ מהשו"ע שם סעי' ה-ו שהעתיק שניהם, וע"ש במשנ"ב ס"ק מא ושעה"צ ס"ק כה, וע"ע להרה"ג המהדיר נר"ו על חידושי המאירי הע' 228, 253 ובביאורים סי' יג).

'הנהו בני גננא... נגדינהו שמואל... יאמרו לדעת' - יש מפרשים שהאנשים שהעמידום שם ידעו שעומדים לשם מחיצה ולכן אסור (רש"י, רשב"א, בית יוסף סי' שסב בדעת הטור, משנ"ב סי' שסב ס"ק מג בשם הא"ר שכן דעת שאר פוסקים וכן עיקר). ויש אומרים שאפילו אם הם לא ידעו שעומדים לשם מחיצה, אך האדם שמתירים לצרכו יודע שמעמידים אותם לשם מחיצה - ג"כ אסור, ולא התירו אלא לאדם שלישי להעמיד אנשים למחיצה, בלי שהם ידעו וכלי שהאדם שמתירים בשבילו יידע (רמב"ם פט"ז מהל' שבת הכ"ג, וכ"כ השו"ע סי' שסב סעי' ז בשם י"ש מי שאומר, ועי' כה"ח ס"ק סב-סד. ועי' לחם משנה, צפנת פענח, מנחת ישראל, מגדים חדשים).

'בהדי דאתי רבא מפרקיה' - והיה גודר דשומעי הדרשה באין אחריו, נטלן שְמֵשׁ והביאן בתוך מחיצות הבאין (רש"י. ובפירוש חי צייר שהגדוד והנודות לפניו, ואינו כרש"י שכתב להדיא שהגדוד אחריו). ומכאן יש לכאורה לדקדק שמועילה מחיצה מבני אדם אפילו דרך הילוכם, דהא סתמא דמילתא הם היו מהלכים, כי מה להם לעמוד ברשות הרבים. וכן משמע הלשון 'בהדי דאתא רבא מפרקיה', משמע דרך הילוכן הולכים בתוך הבאים. אמנם קשה על זה מלעיל (רע"א) דקאמר דאיירי בדלא מלו גבריה, ואם אפשר להחשיב מחיצה אף דרך הילוך - מה שייך 'לא מלו גבריה'? (שו"ת הרא"ש כלל ב סי' יט בשאלה שלוחה להרשב"א, ולא נמצאת התשובה לפנינו. והבית יוסף סי' שסב הביא את דברי הרא"ש ועוד פלפל בראיות, ובשו"ע שם סעי' ה פסק בפשיטות דאפי' מהלכים מהני. וע"ע בראבי"ה סי' שצא, ט"ז ססק"ב, תו"ש סקט"ז, מו"ק, הרה"ג המהדיר נר"ו על חידושי המאירי הע' 228 ובביאורים סוסי"י יג).

דף מה

'נכרים שצרו על עיירות ישראל... מחללין' - אפילו לא באו עדיין, אלא שומעים שרוצים לבוא (אור זרוע הל' שבת סי' פד אות יג [כ ע"ב], דרכי משה סי' שכט ס"ק א).

'במה דברים אמורים כשבאו על עסקי ממון...' - אבל בזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון, מחללים עליהם את השבת, דידוע הוא שאם לא יניחם ישראל לשלול ולבזו ממון - יהרגו, והוי כעיר הסמוכה לספר וספק נפשות (רוקח סי' קצו, תרוה"ד ח"ב סי' קנו, הגהות אשרי סי' ו בשם אור זרוע, אגודה, בית יוסף סי' שכט). והכל לפי ראות העין והזמן, לפי מה שיתקרב לביתו של ישראל (תרוה"ד שם, דרכי משה שם).

'כשבאו על עסקי ממון, אבל באו על עסקי נפשות...' - וה"ה אם באו סתם (רמב"ם פ"ב מהל' שבת הכ"ג), דספק נפשות להקל (בית יוסף סי' שכט), כיון שיש לחשוש שבאו על עסקי נפשות.

'דרש רבי דוסתאי... מאי דכתיב "ויגידו לדוד... וישאל דוד..." מאי קמבעיא ליה' - הקשו המפרשים איך יודעים שהיתה המלחמה בשבת, הרי למסקנה שאלת דוד היתה אם יצליח או לא? ותירצו:

א. באמת אין ראייה שהיתה המלחמה בשבת, אך מזה שקרא לזה הפסוק "מלחמה", אע"פ שבאו רק על עסקי ממון, ובכ"ז מסר דוד נפשו עליה, שמע מינה שמחללים עליה ג"כ את השבת (תוספות, רשב"א בתי' ב וזשה עיקר, ריטב"א בתי' ב, תוס' רא"ש [ועשה מזה שני תירוצים: מדקרי ליה "מלחמה", ומדמסר דוד נפשו עליה, וכתב דכהתי' השני בא רש"י (ד"ה והם) להשמיענו, ע"ש]. וע"ע מהרש"א ומגדים חדשים [שתי' ג"כ קושית התורת חיים מנלן דמסר נפשו עליה הלא הורו לו באורים ותומים לצאת למלחמה וא"כ אין לו לחשוש, ע"ש. ועע"ש אם מותר לשאול באורים ותומים בשבת].

ב. מיתורא דקרא "והמה שוסים את הגרנות", משמע שהיה בשבת ובא לחדש שמחללים עליו את השבת (רשב"א בתי' א ושאינו מחוור, ריטב"א בתי' א, ר"ן בפשיטות).

ג. מיתורא דקרא "האלך והכתי", משמע ששאל גם על ההליכה עצמה, שהיא חילול שבת בתחומין וטלטול (בן יהוידע).

ד. ע"פ מה דקי"ל שאין שואלים שני דברים לאורים ותומים, א"כ איך שאל דוד "האלך והכתי", שהם שתי שאלות, כיון דמשכחת הליכה ללא הכאה. אלא ע"כ שהיא שאלה אחת האם מותר לחלל שבת בהליכה והכאה (המשנה למלך בספרו פרשת דרכים דרוש כ, ע"ש עוד).

'הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים' - פרש"י: ומידי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים. עכ"ל. האחרונים דנו בזה רבות, מדוע אין שואלים עניני איסור והיתר באורים ותומים, ואציין כאן מקורות שהרחיבו בנושא (עי' לרב היח"ס נר"ו במאמרו שבקובץ בכורי יוסף ח"ב [עמ' ג-ט], מגדים חדשים להלן סג סוע"א). ויש מבארים שמה שלא שאלו באורים ותומים הוא לא משום דהוה מידי דאיסור והיתר, אלא משום דאפשר לשאול את בית דינו של שמואל הרמתי ולא שואלין לאורים ותומים בחנם (רב היח"ס נר"ו שם ע"פ התוס' גיטין סח ע"א, ועע"ש בתוס' רא"ש. אלא דמש"כ שהוא אחרת מפרש"י - נלע"ד דאפשר לפרש כן גם ברש"י עצמו, דכיון שבית דינו של שמואל הרמתי קיים - והם יכולים לענות 'מידי דאיסור והיתר', א"כ אין שואלין האורים ותומים 'מידי דאיסור והיתר', אבל מידי ד'מצלח ולא מצלח' שאין בית דינו של שמואל הרמתי יכולים לענות - שפיר שאלין את האורים ותומים. וכן מוכח לשון הגמרא שכתבה 'והרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים', ולא כתבה 'והרי אין שואלים האורים ותומים מידי דאיסור והיתר'. ודו"ק).

'רבי יהודה אומר יכנס...שמה בלבו היתה' - והלכה כרבי יהודה, שהוא כבני העיר (ואמנם ירויה להכנס לעיר ויהיה לו מהעיר אלפיים אמה לכל רוח, אבל ממקומו זה מפסיד אלפיים לשאר רוחות). אך כתבו הפוסקים דרק כשהיתה דעתו ללכת לעיר זו, אבל אם לא היתה דעתו ללכת לעיר זו - לא קנה עמהם שביתה אלא במקומו, ומשם יש לו אלפיים אמה לכל רוח (משמעות הרמב"ם פכ"ז מהל' שבת ה"י, ומגיד משנה שם. ואפי' היתה דעתו סתמית, כגון שישן, כיון שלא נתכוין בפועל ללכת לעיר זו - לא יכול לקנות לו שם שביתה [משנ"ב סי' ת ס"ק ד. ובספר יד בנימין הביא בשם ספר עבודת עבודה שער ה סי' ה שהוכיח מסתימת פוסקים אחרים דאפי' לא היה בדעתו לילך לעיר זו קנה שביתה. וצ"ע]). ומש"כ הגמרא לדעת רבי מאיר 'שמה בלבו היתה' - ומשמע דרבי יהודה אפי' לא היתה בלבו יכול להכנס, ולכאורה הרי כתבנו לעיל דגם לרבי יהודה מותר להכנס רק אם היתה דעתו להכנס לעיר זו! וי"ל דהכי קאמר: בלבו היתה וידע שהוא בתוך תחום העיר, ובזה מתיר רבי יהודה אף כשלא היתה בלבו להכנס, כיון שידע שהוא בתוך תחום העיר. אבל כשלא ידע שהוא בתוך תחום העיר, לא מתיר רבי יהודה א"כ היתה דעתו להכנס לעיר (דברי צבי [מובא בהגהות והערות על הטור השלם, סי' ת אות ג]).

וכל זה אפילו כשהיתה דעתו לשבות במקומו זה, כיון שלא פירש כן בפיו - יכול להכנס לעיר (משמעות רש"י במעשה דרבי טרפון, רי"ף, ראב"ד, רשב"א, ריטב"א, וכ"כ מאמר ושעה"צ ס"ק א, ושגם הרמב"ם שכתב 'ישן' הוא לאו דוקא, ודלא כהפרישה וב"ח שכתבו דרק כשלא היתה דעתו לשבות במקומו זה [והב"י הביא הראשונים הנ"ל אך לא הדגיש כן בשו"ע, ובספר פריו בעתו ר"ל שאולי השו"ע חזר בו, ושכ"מ בערוה"ש, ועי' יד בנימין, אך ידוע שרבים הדינים שלא הובאו בשו"ע אע"פ שהובאו ביה"ת יוסף, מחמת הקיצור, וכבר דשו בה רבים ואכמ"ל]). ודוקא אם לא פירש בפיו שרוצה שתהא שביתתו במקומו זה, אבל אם אמר להדיא בכניסת שבת ששוכת במקום זה - יש לו אלפים אמה לכל רוח ממקום זה (רשב"א בעבוה"ק ש"ה סי' ה, מגיד משנה שם בשם הראב"ד [וכתב: 'ורבנו (הרמב"ם) לא הזכיר זה אבל נכון הוא. אמנם רבנו יהונתן הכהן מלוניל כתב שאפילו אמר בפיו ששביתתו במקומו זה יכול להכנס, אך אין כן דעת הפוסקים (ועי' משנ"ב ס"ק ג ושעה"צ אות א. וביד בנימין הביא בשם ספר עבודת עבודה דגם רבנו יהונתן לקמן דף ס חזר בו, וע"ע קרן אורה ומנחת ישראל)], ואפי' לא אמר כן בכניסת שבת אלא עכשו אומר כן שרוצה בכל גונא לשבות כאן (משנ"ב שם ס"ק ב, וכתב נתיבות שבת [פמ"א סעי' יא הע' מן] דהיינו כשלא אמר בפירוש בכניסת השבת שרוצה לשבות בעיר, אבל אם אמר להדיא שרוצה לשבות בעיר - ודאי ששביתתו בעיר בעל כרחו).

'מי שישן בדרך...יש לו אלפיים אמה לכל רוח, דברי רבי יוחנן בן נורי' - בפשטות סברת רבי יוחנן בן נורי היא שיכול לקנות שביתה גם כשהוא ישן, וכדברי הגמ' להלן 'כיון דניעור קנה - ישן נמי קנה'. אמנם משמע מלשון הראשונים שסברת רבי יוחנן בן נורי היא דישן אינו יכול לקנות בשעת שינתו, אך אמרו חכמים כיון שישן בזמן קניית השביתה (שקיעה"ח), מקילין ביה דכיון דאם היה ניעור היה קונה - הריהו קונה כשיתעורר אע"פ דהוה בשבת עצמה (יד בנימין ע"פ הרמב"ן ע"פ הירושלמי, ושכ"כ קרן אורה. וע"ע מהרש"א להלן סוע"ב).

'מי שישן בדרך' - ונחלקו הראשונים אם מהלך ג"כ קונה שביתה (דעת הרמב"ן בשם הראב"ד [בסוף סוגית תחומין למעלה מעשרה] וחיודשי המאירי [לעיל מא ע"ב ולהלן מט ע"ב] והרשב"א בשם יש מן הגדולים שאינו קונה שביתה כי אם כשהוא עומד, דומיא דחפצים שאינם קונים שביתה בשעת ניידותם. והרמב"ן בעצמו חולק על הראב"ד, וכן דעת

שאלות ותשובות לסיכום וחזרה (בקיצור נמרץ):

פרק רביעי

דף מא

סח. מה התנאי להקראות 'הוליווהו לעיר אחרת'?
ו"א דוקא אם היא מוקפת מחיצות, ו"א אף אם אינה מוקפת מחיצות, ויש מסתפקים בזה. השו"ע פסק דדוקא מוקפת מחיצות, והביאור הלכה היקל בשעת הדחק.

סט. מהם הדברים שמעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ולמאי נפק"מ?
נכרים, רוח רעה, דקדוקי עניות. ונפק"מ למיבעי רחמי עליהו (אך על יצר הרע אפשר להתגבר).

ע. מיהם שאינם רואים פני גיהנם, ולמאי נפק"מ?
דקדוקי עניות, חולי מעיין, הרשות. ו"א אף אשה רעה. ונפק"מ לקבולי מאהבה.

עא. מה הדין בהוציאווהו מהעיר ונצרך לנקביו?
אם אינו מוצא מקום צנוע מותר לצאת ממקומו לחפש מקום צנוע, ואם פיקח הוא - יתקדם לכיוון תוך התחום, ואם לא מצא מקום צנוע עד שנכנס חוץ לתחום - הרויח, ויכול להשאר בתוך התחום כשאר בני העיר.
אם לא הצליח להכנס לתחום עירו - ו"א שמותר לו לחזור אח"כ למקומו הראשון, ו"א דיכול רק להתרחק ד"א ממקום הריח, ושם יש לו ארבע אמות.
ו"א דכל הקולא הנ"ל היא רק בהוצרך לנקביו גדולים, ו"א דאף בהוצרך לנקביו קטנים. ויש להחמיר כדעה ראשונה.

עב. דין פירות שיצאו חוץ לתחום?
ע"י טבלת סיכום בעמ' הנ"ל.

דף מב

עג. מה הדין בשבת בבקעה והקיפוח נכרים מחיצה בשבת?
ע"י טבלת סיכום מפורטת בעמוד הנ"ל.

עד. מה ההלכה במחלוקת רבן גמליאל וראב"ע עם רבי יהושע ור"ע?
ע"י טבלת סיכום מפורטת בעמוד הנ"ל.

דף מג

עה. האם יש תחומין למעלה מעשרה, או לא?
הגמרא נסתפקה בזה, והביאה ראיות לכאן ולכאן, ולמסקנה תנא דידן הסתפק בזה, ויש להחמיר. יש מפרשים דהחומרא היא לשני הצדדים, גם בנזיר וגם בתחומין. ויש מפרשים דרק בנזיר לחומרא, אבל בתחומין לקולא. ויש דעה אמצעית, דהשובת בביתו - לחומרא, והיה בספינה וכו' - לקולא.

עו. האם מותר לעשות מחיצה מבני אדם להיתר בשבת?
מותר רק בלי ידיעתם, ואפי' אם רק אחד מהם יודע (ו"א אפי' זה שנעשה בשבילו) - לא מהני. ואם עשו מחיצה לצורך אדם אחד - יכולים להמשיך לעמוד כדי להיות מחיצה לאדם שני, ובלבד שלא יזו עדיין ממקומם, אבל אחרי שזו - כבר לא יעשו אתם, דהו כיוודעים.
יש להמנע בזה"ז מעשיית מחיצה מבני אדם, אא"כ בשעה"צ ובשעה"ד.
ו"א דכל ההיתר רק לגבי אורך של פחות מאלפיים אמה, ויש חולקים.

דף מה

עז. מה הדין בנכרים שצרו על עירות ישראל?
אם באו (אפי' לא באו ממש, אלא שומעים שרוצים לבוא) על עסקי נפשות, או שבאו בסתם (דחיישינן שבאו על עסקי נפשות) או אפילו על עסקי ממון אך בעיר הסמוכה לספר - מחללים את השבת. ובזה"ז אפי' על עסקי ממון מחללין, דידוע דאם לא יניחום - יהרגום, והוי כעיר הסמוכה לספר. והכל לפי ראות העין והזמן.

עח. מי שישב בדרך ועמד וראה שהוא סמוך לעיר, האם מותר לו להכנס?
מחלוקת במשנה, רבי מאיר אוסר ורבי יהודה מתיר. הלכה כרבי יהודה, אך בתנאי דהיתה דעתו ללכת לעיר זו (ובתנאי שלא פירש בפיו שרוצה לשבות כאן במקומו).

דף מו

עט. מה הבדל בין 'הלכה' ל'נראין' ו'מטיין'?
לרש"י: הלכה - מורים ברבים. נראין - מורים ליחיד. מטיין - לא מורים.